

Fogalomjegyzék a *Kémia Alapszak* záróvizsga írásbeli részéhez a 2008/09 tanévben

(Összeállították a Kémiai Intézet tanszéki közösségei, jóváhagyta az Oktatási Bizottság)

Analitikai Kémia

Általános analitika

kémiai egyensúly; egyensúlyi állandó; ionerősség; pH, puffer; sav-bázis elméletek; protolitikus egyensúly; *Brønsted*-egyenlet; komplex-, komplexképzési egyensúly; csapadékképződés; oldhatóság; oldhatósági szorzat; látszólagos egyensúlyi állandók; redoxipotenciál; redoxi egyensúly; titrimetria; gravimetria; indikátorok; szenzorok; titrálási görbe; mérési eredmény kiértékelése, megadása; kalibrációs módszer; addíciós módszer; belső standard módszer; pontosság (szisztematikus hiba); reprodukálhatóság, megismételhetőség (véletlen hiba); érzékenység; kimutatási határ; szelektivitás; speciáció; hiteles anyagminta (standard minta); vak érték; mátrix; maszkírozás

Mintaelőkészítés:

nyersminta, analitikai minta, oldás, feltárás, roncsolás; pirolízis, dúsítási módszerek

koncentrációmérés kémiai módszerekkel:

savak és bázisok mérése; fémionok mérése; anionok és kationok mérése; oxidálószer-
ek és redukálószer mérése; szerves anyagok mérése

Műszeres analitika

Elválasztástechnika

desztilláció; oldószeres extrakció; megoszlási hányados; szilárd fázisú extrakció (SPE); szorpciós jelenségek; gázkromatográfia (GC); retenciós faktor; folyadékkromatográfia (HPLC); ionkromatográfia; ioncserélők; elektroforetikus elválasztás; gélkromatográfia; papírkromatográfia; vékonyréteg kromatográfia

Elektroanalitika

referencia elektród; indikátor elektród; elektródpotenciál; polarográfia; fél-lépcső potenciál; maradékáram; elektrogravimetria; coulombmetria; potenciometria; stripping technika; ionok vándorlási sebessége; vezetés

Atom- és molekulaszpektroszkópia

optikai emissziós spektrum; UV/VIS/IR spektrofotometria; *Lamber-Beer*-törvény; abszorbancia, transzmittancia; atomabszorpció; kémiai láng; fluoreszcencia; spontán- és indukált fényemisszió; elektronhőmérséklet; elektrotermikus frakcionálás; gerjesztési hőmérséklet; ionizáció; lézer; lézerrel támogatott ionizáció; lézerabláció; lokális termodinamikai egyensúly; plazma állapot; aeroszol előállítás porlasztással; porlasztási hatások; tömegspektrometria; ionforrások, analizátorok, detektorok;

röntgenfluoreszcens sugárzás; induktív csatolású plazma (ICP); skin-hatás; röntgen mikrotomográfia; glimmkisülés (üregkátodos sugárforrás); katódporlás;

Környeztkémia

éghajlat; éghajlati kényszer; tartózkodási idő (tározóban); globális körforgás; üvegház-hatás; környezetterhelés, -szennyezés, -károsítás; üvegházhatású gázok; fotodisszociáció; a troposzféra oxidációs kapacitása; fotokémiai szmog; savas eső; *Chapman*-modell; az ózon magassági eloszlása; ózonlyuk; másodlagos légszennyező anyag; aerodinamikai átmérő; termoklin; eutrofizáció; biodegradáció; kőzetek kémiai mállása

Magkémia

Magkémiai-magfizikai alapfogalmak

nuklid, izotópok, izobár nuklidok, nukleon, nyugalmi energia, magmagneton, magspin, nuklidtömeg vs. relatív atomtömeg, radionuklidok, radioizotópok

Magreakciók

jelölésmód, neutronaktiváció, neutronok által kiváltott maghasadás, hatáskereszt-metszet, barn

Radioaktivitással és utóhatásaival kapcsolatos fogalmak

alfa-bomlás, béta-bomlás és típusai (β^- , β^+ , elektronbefogás), α -spektrum vs. β -spektrum, pozitronium, pozitronannihiláció, annihilációs sugárzás, γ -emisszió, elektronkonverzió, röntgensugárzás, fékezési sugárzás, *Auger*-effektus, exponenciális bomlástörvény, bomlási állandó, felezési idő, tranziens és szekuláris egyensúly, aktivitás, becquerel, fajlagos aktivitás, aktivitáskoncentráció

Sugár-anyag kölcsönhatás és a sugárzás detektálása

lineáris energiaátadási tényező, elnyelt dózis, egyenérték dózis, effektív dózis, és mértékegységeik, külső és belső sugárterhelés, hatótávolság, felezési rétegvastagság, *Compton*-effektus, fotoeffektus, párképződés, gamma-spektrum, sugárgyengítési együttható, detektorok alapvető típusai (ionizációs kamra, proporcionális számláló, G-M-cső, szcintillációs detektor, félvezető detektorok), termolumineszcens dozimetria

Fizikai Kémia

Fizikai Kémia I-II előadás és laboratóriumi gyakorlat

Mérések alapvető szabályai (modellalkotás, a mérőrendszer alapegységei, analóg és digitális műszerek, vezérlés, szabályozás, az eredmény hibája, abszolút és relatív hiba, hibaterjedés, az értékes jegyek száma, a mérés megbízhatósága)

A termodinamika problémaköre (főtételek, nyomás, hőmérséklet, termodinamikai mérés és rendszer, egyensúly, termodinamikai határfeltételek, adiabatikus, diatermikus, nyílt, izolált, homogén, inhomogén, a munka és a hő fogalma)

Alapvető termodinamikai mérések (hőmérsékleti skála, a hőmérséklet mérése folyadék hőmérővel vagy elektromos jellel, kalibráció, a hőmérők fonalhibája, nullapont depresszió, hőmérsékletszabályozás, termosztát, kaloriméterek, termikus analízis)

Callen posztulátumai (állapotfüggvény, entrópia, additivitás, egyszerű rendszer, a globális egyensúly feltételei, fundamentális egyenlet, *Gibbs-Duhem*-egyenlet, intenzív és extenzív változók, a kémiai potenciál)

A termodinamika statisztikus mechanikai értelmezése (mikrokanonikus és kanonikus sokaság, állapotösszeg, ekvipartíció, *Boltzmann*-faktor, molekuláris állapotösszeg)

Termodinamikai egyensúly megbomlása esetén fellépő transzportfolyamatok jellemzői (diffúzió, hővezetés, nyíró viszkozitás, keresztteffektusok, reverzibilis és irreverzibilis folyamatok, *Ostwald*-féle viszkoziméter, gáz viszkoziméter, diffúziós együttható meghatározása)

Gázhalmazállapot (tökéletes gáz tulajdonságai, reális gáz, *van der Waals*- és viriál-állapotegyenlet, a megfelelő állapotok tétele, *Carnot*-ciklus tökéletes gázra, körfolyamat, hűtőgépek és hőerőgépek, határfok)

Termodinamikai potenciálfüggvények származtatása (belső energia, entalpia, szabadenergia, szabadentalpia, teljes deriváltak és alkalmazások, tulajdonságaik, termokémia, *Gibbs-Helmholtz*-egyenlet, az entrópia számítása, a III. főtétel)

A fundamentális egyenlet második deriváltjai (hőkapacitás, kompresszibilitás, *Joule-Thompson*-effektus és felhasználása, *Maxwell*-féle összefüggések)

Fázisegyensúlyok (termodinamikai rendszerek belső stabilitása, fázisátmenetek osztályozása, ideális és reális elegyek, parciális moláris mennyiségek, elegyedési entrópia és szabadentalpia, aktivitás, fugacitás)

A fázisdiagram jellemzői (kritikus pont, *Clapeyron*-egyenlet, tiszta anyagok P-V-T fázisdiagramja, a *Gibbs*-féle fázisszabály, kolligatív sajátságok, fagyáspontcsökkenés, forráspont emelkedés, ozmózis, fagyáspontcsökkenés mérése)

Elegyek és oldatok (illékony elegyek egyensúlya és a desztilláció, korlátozottan elegyedő folyadékok, folyadék-szilárd egyensúly, azeotróp, eutektikus összetétel, gőznyomás mérés)

Kémiai reakciók termodinamikája (sztöchiometriai egyenlet, a reakció előrehaladásának mértéke, *Le Chatelier-Braun*-elv, reakciók nyomás és hőmérséklet függése, a *van't Hoff*-egyenlet)

Homogén elektrokémia (relatív permittivitás, polarizáció, elektrolit, disszociáció, solvatáció, elektrokémiai potenciál, aktivitás, *Debye-Hückel*-elmélet, ionerősség, pH, migráció, vezetés mérése, konduktométerek)

Heterogén elektrokémia (elektród, *Galvani* potenciálkülönbség, elektrokémiai cella, elektrokémiai cella elektromos potenciálkülönbsége, elektromotoros erő, az elektromotoros erő meghatározására alkalmas módszerek, cellareakció potenciálja, diffúziós potenciál, elektródreakció potenciálja, *Nernst*-egyenlet, koncentrációs elemek, akkumulátor, tüzelőanyag-cella, anód, katód, elektrolízis, *Tafel*-egyenlet, korrózió)

Kolloidika előadás és labor

Kolloid rendszerek (határfelület, felületi többletenergia, határfelületi feszültség, kapillárisnyomás, kontakt nedvesedés, adszorpció, adszorpciós izoterma, *Stern*- potenciál, elektrokinetika potenciál, kolloid állapot és stabilitás, szedimentáció, asszociációs kolloid)

Kolloid rendszerek kísérletei (határfelületi feszültség mérése, részecskeméret meghatározása, polimer oldatok viszkozitása, szuszpenziók viszkozitása, micellaképződés és szolubilizáció, aggregáció, flokkuláció, adszorbens fajlagos felülete)

Elméleti kémia előadás

A kvantummechanika alapjai: alapelvek (*Schrödinger*-egyenlet, *Hamilton*-operátor, állapotfüggvények, mérés, *Heisenberg*-féle bizonytalansági reláció, potenciáldoboz); hidrogén atom (energia, sajátfüggvények [pályák], ezek ábrázolása, elektronsűrűség, atomsugár, impulzus- és mágneses momentum, az elektronspin).

Atomok elektronszerkezete (Független Elektron Modell – FEM, *Pauli*-elv, determináns hullámfüggvény; atomok elektronszerkezete a FEM keretében (energia, pálya,

impulzusmomentum, állapotok jelölése, spin-pálya kölcsönhatás, teljes impulzusmomentum)

Molekulák elektronszerkezete: elvi alapok (*Born-Oppenheimer*-közelítés, LCAO-MO közelítés, példaként H_2^+ molekulaion és H_2 molekula); a kétatomos molekulák elektronszerkezete (molekulapályák, ezek szimmetriája, energiasorrendje, állapotok meghatározása); a víz molekula elektronszerkezete (molekulapályák, konfiguráció, állapotot, lokalizált pályák, hibridpályák).

Többatomos molekulák elektronszerkezete: VB-elmélet, hibridizáció (példák); a *Hückel*-féle módszer.

Spektroszkópiai módszerek: elméleti alapok (mérés elve, az elektromágneses sugárzás tartományai, kiválasztási szabályok, szerkezeti információk); forgási spektroszkópia (merev rotátor közelítés, pörgettyűtípusok); rezgési spektroszkópia (IR és Raman módszerek, harmonikus közelítés, energiaszintek); UV és látható spektroszkópia (elektrongerjesztés, rezgési finomszerkezet, *Franck-Condon*-elv, fluoreszcencia, foszforeszcencia); fotoionizációs spektroszkópia (ionizáció, kilépő elektron, UPS és ESCA mérés); mágneses rezonancián alapuló módszerek (részecskék mágneses tulajdonságai, NMR és ESR spektroszkópiák elvei, a spektrum kvalitatív leírása, kémiai eltolódás).

Szerves kémia

(törzsanyag: Szerves kémia (1) és (2), Szerves kémia labor (1) és (2); Kémiai technológia és Kémiai technológia labor)

Egységesített fogalomjegyzék:

oktettképletek használata a szerves kémiában

határszerkezetek és a tautoméria: (enol-oxo-, iminohidrin-savamid-, izonitrozo-nitrozo)

aciditás-bázicitás a szerves kémiában: (pK_A , pK_B , hidrogéntartalmú vegyületek rangsorolása)

molekulapálya és a *Hückel*-féle kvalitatív elmélet alkalmazása: (alkének, konjugált diének allilrendszerek, benzol és más aromás rendszerek)

konfiguráció és kiralitás: (sztereoizoméria (enantiomerek, diasztereomerek, geometriai izomerek, allénizoméria, *Fischer*-projekció, *Cahn-Ingold-Prelog*-konvenciók, a „D-L” nomenklatúra, optikai aktivitás)

konformáció: (alkánok térszerkezete, *Newman*-projekció, gyűrűs szénhidrogének téralkata, diszubsztituált ciklo-alkánok, gyűrű anellációk (cisz-transz), konformációs egyensúlyok)

gyökös szubsztitúció: (alkánok halogénezése és nitrálása)

nukleofil szubsztitúció: (telített és telítetlen halogéntartalmú vegyületeken, aromás: *Meisenheimer*-komplex szerkezete, a piridin szubsztitúciós reakciói)

elektrofil szubsztitúció: (alifás: oxovegyületek α -helyzetű halogénezése, aromás, irányítási szabályok, a piridin szubsztitúciós reakciói),

gyökös addíció: (HX olefinekre)

nukleofil addíció: (C=C és C=O kötésekre)

elektrofil addíció: (HX alkénekre, diénekre, *Markovnyikov*-szabály, karbénium-ionok átrendeződése, halogének olefinekre)

gyökös elimináció:

bázissal kiváltott elimináció: (E2, E1cB)

savval kiváltott elimináció: (E1, alkoholok dehidratálási reakciói)

fémorganikus vegyületek: (reakciók *Grignard*-reagenssel)

NMR- és infravörös spektroszkópia alkalmazása a szerves kémiában

heterociklusos vegyületek: (indol, pirrol, furán, tiofén, piridin)

aminosavak, peptidek, fehérjék: (triviális nevek képlete, a peptidkötés, konfiguráció, konformáció, aminosav szintézisek, peptid szintézisek, szerkezeti- és dajkafehérjék, enzimek)

szénhidrátok: (fontosabb mono és diszacharidok, kimutatások, szintézisek)

nukleinsavkémia: (RNS és DNS szerkezete és építőelemei, A-T, G-C szerkezetek, szilárdfázisú oligonukleotid szintézise)

lipidek: (izoprének, terpének, karotinoid, szteroidok)

egyéb fontos természetes szénvegyületek: (alkaloidok, vitaminok, kofaktorok, antibiotikumok)

laboratóriumi alpműveletek: (reakcióelegy melegítése, hűtése, átkristályosítás, de-rítés, szűrések, extrakció, szárítások, kevertetések)

desztillációk: (légköri nyomáson, vákuumbepárlások)

szerves anyag tisztítása: (vékonyréteg kromatográfia, túlnyomásos eljárások, gáz-kromatográfia, kapilláris elektroforézis; rezolválás)

szerves analitikai módszerek: (olvadáspont, forráspont és törésmutató meghatározása)

kémiai technológia alapfogalmak

anyagok a technológiában: (tűzelő-, motorhajtóanyagok)

hatóanyagok technológiája: (növényvédőszer, gyógyszerek, biotechnológia)

környezettechnológia laboratóriumi alapfogalmak (biotechnológia, zárványkomplex, újrahasznosítás)

víztechnológia: (ioncsere, szennyvíz, szennyvíztisztítás, szennyvízminősítés)

Szervetlen kémia

I. Az elemek helye a periódusos rendszerben: elemcsoportok, elektronszerkezet, szomszédságok.

II. Az elemek (l. alább) rendszerező bemutatása: előfordulás, felfedezés, előállítás, felhasználás, fizikai tulajdonságok, kémiai reaktivitás, fontosabb biner vegyületek: hidridek, halogenidok, oxidok, oxosavak vagy hidroxidok, oxohalogenidok, egyéb fontosabb biner vegyületek (kalkogénidek, nitridek, szilicidok, boridok stb.).

III. Elemek (az egyes elemek fentiek szerinti rendszerező bemutatás során gondoljon a zárójelben megadott speciális fogalmakra is!):

Hidrogén: izotópok, allotrópok, durranógáz, gyökös mechanizmus.

Halogének: hidrogén-halogenidok sáverőssége, interhalogének - VSEPR elmélet.

Oxigén: allotrópjai, szinglet- és triplet oxigén.

Kalkogének: oxidjaik koordinációszám-változása és szerkezetük kapcsolata.

Nitrogén: a hidrazin, különböző oxidációs állapotú oxidok, oxosavak.

Foszfor: a foszfor-oxidok és a foszforsavak szerkezete, foszfor.

Antimon: mágikus savak.

Szén: allotrópok, fullerénszármazékok, grafitvegyületek, freonok, teflon.

Szilícium: szilicidok, szilánok, orto- és meta-kovasav, szilikonok, S_{Ni} mechanizmus, szilatránok.

Ólom: ólom-tetraetil, ólom-dioxid, ólom-ötvözetek, ólom-üveg környezetterhelése.

Bór: boránok homológ sorai, hidratált és anhidroborátok szerkezete, bórhalogenidok kötésviszonyai, háromcentrumos-kötés.

Alumínium: timföldgyártás, alumínium-kohászat, halogenidok és alánok szerkezete, *Friedel-Crafts*-katalízis.

Tallium: a bizmut, ólom, tallium és higany speciális kémiai viselkedésének közös elektronszerkezeti oka.

Berillium és magnézium: hidridjeik speciális szerkezete, háromcentrumos-kötés.

Alkálifémek és alkáli földfémek: hidridjeik, oxidjaik speciális jellege, lángfestésük, oldódásuk cseppfolyós ammóniában.

Nemesgázok: nemesgáz-halogenidok szerkezete, hidrolízise.

d-mező: Komplexek sztereokémiája, *Jahn-Teller*-effektus, az átmenetifémek általános tulajdonságai, a 3d, 4d és 5d elemek és vegyületeik összevetése.

Szkandium-csoport és lantanoidák: elektronszerkezeti és kémiai kapcsolatuk. Tipikus oxidációs számú vegyületeik.

Aktinoidák: monacit, uránszurokérc, 235- és 238-U atomszerkezeti viselkedése, maghasadás, radioaktív sugárzás fajtái, UF_6 és izotóp-dúsítás, Pu és radioaktív-hulladékkezelés.

Titán-csoport: halogenidok hidrolízise, *Ziegler-Natta*-katalízis.

Vanádium-csoport: szupervezető ötvözetek, sav-bázis tulajdonságok és oxidációs szám kapcsolata.

Króm-csoport: Krómkénsav, izo- és hetero-polisavak.

Mangán-csoport: a periódus-sorszám és az oxidáló-képesség kapcsolata, lúgos oxidatív feltárás.

Vas: vasércek, vasgyártás, pirofóros fémek, ferrocén szerkezete.

Kobalt, nikkelt: fém-karbonilek, ammin-komplexek.

Platina-fémek: hidrogén-átvivő katalizátorok, *Zeise-só*.

Réz-csoport: nemesfémek oldása, nemesfém-komplexek, fotográfia, bronz.

Cink-csoport: sárgaréz, galvánelemek, akkumulátorok, kalomel.

2009. január. 15.